

РАДМИЛА ЖУГИЋ
(Београд)

ЈЕДНО ПОРЕЂЕЊЕ ИСТИХ ИЛИ СРОДНИХ ГЛАГОЛСКИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА У БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУЖНОМОРАВСКОМ ГОВОРУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У раду се анализирају исте или сродне глаголске лексеме у бугарском језику и јужноморавском говору српског језика. Паронимски парови се класификују у три типа у зависности од врсте односа између семантичких реализација бугарске и српске јужноморавске лексеме. Резултати анализе дају повода за закључак да, на плану разматраног сегмента глаголске лексике, српски јужноморавски дијалекат испољава високу самосвојност у односу на суседни му бугарски језик.

У лексичким системима бугарског језика и јужноморавског говора¹ српског језика уочен је, с једне стране, слој и формално и семантички идентичних лексема², а с друге стране слој лексема које су по свом формалном лику исте или сасвим сличне, али су им значења различита. Предмет овога рада биће паронимски парови³ који су својствени овим језичким срединама.

Формална сличност, која подразумева сличност како у фонетској, тако и у графемској реализацији једног паронимског пара, нужен је предуслов за утврђивање семантичке блискости међу члановима који тај пар оличавају у бугарском језику и јужноморавском говору српског језика⁴. Материјал од седамдесетак констатованих парова пружа могућност за истраживање у овом правцу. Ти ће парови бити свестрано размотрени. Прво ће у жижи пажње бити оне глаголске лексеме у којима је уочено заједничко семантичко језгро. Лексички парови који се у семантичком погледу не могу довести ни у какву везу, биће издвојени као посебан тип.

¹ За особине овог говора исп.: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод у штокавско наречје*, друго издање, Матица српска, Нови Сад, 1985, стр. 110-125.

² Упоредивањем лексичког корпуса у *Бугарско-српскохрватском речнику* Марина Младенова са лексичком грађом јужноморавског говора, установили смо око 1000 формално и семантички идентичних лексема.

³ За исте или сродне лексичке јединице у категорији именица исп.: Р. Жугић, *Типове междуетнички омонимно-паронимни двойки (вѣрху материала от книжовния български език и южноморавския говор на сръбски език)*. (скраћено: *Типове междуетнички омонимно-паронимни двойки*). Тај ће рад бити ускоро објављен у Бугарској, у зборнику реферата одржаних на скупу у Великом Трнову на тему „Актуелни проблеми бугаристике и славистике“.

⁴ Формална сличност бугарске и јужноморавске лексеме узима се условно, будући да се ради о два различита фонетско-фонолошка система.

Паронимски глаголски парови разврстани су у три типа у зависности од врсте односа између значења чланова пара.

Тип А: — Овај тип је установљен на основу односа првих, најфреквентнијих семантичких реализација лексема⁵. У оквиру овога типа издвојена су два подтипа у зависности од тога да ли су обе лексеме вишезначне (подтип А₁), или једнозначењски јужноморавски члан има вишезначењски бугарски парњака (подтип А₂).

Подтип А₁: — Овај се подтип оличава паронимским паровима глагола са два или више значења чије су основне семантичке реализације идентичне, док се семантичка диференцијација сагледава у оквиру односа основног значења бугарског члана паронимског пара и маркираног, често фигуративног, значења његовог јужноморавског парњака. Нпр.: буг. глагол *трѡпам* са три значења и јм. глагол *ѡроѡам* са два значења, имају заједничко семантичко језгро садржано у првој семантичкој реализацији „правити буку, лупати, ударати“. Семантичка диференцијација међу њима видна је у односу: други, фиг. значења јм. члан „говорим којешта, лупетам“ и основно значење буг. члана. У паронимском пару *прекѡрам* / *ѡрекѡрам* буг. члан има седам, а јм. члан пет семантичких реализација. Прва реализација оба члана „превозним средством превести од једног до другог места“, идентична је. Последње значење јм. члана „насилно прекинем трудноћу, абортирам“ је диференцијално у односу на основно значење буг. члана. Чланови пара *полѡзя* / *ѡполѡзим* са по две семантичке реализације имају заједничко семантичко језгро садржано у првим значењима: „пузити извесно краће време“. Друго значење јм. члана „начиним некоме посету, посетим некога“ је семантичка диференцијација у односу на буг. члан. У пару *завѡрѡжа* / *завѡрѡжем* буг. члан има пет, а јм. члан две семантичке реализације. Семантички су оба члана обједињена идентичним основним реализацијама: „завезати, свезати“. Семантичка диференцијација се сагледава у оквиру односа другог, фиг. значења јм. члана „лупим шамар, ошамарим“ и основног значења његовог буг. парњака.

Подтип А₂: — Овај се подтип оличава паронимским паровима глагола са два или више значења буг. лексеме чија је примарна семантичка реализација идентична са једином семантичком реализацијом јм. члана, док се семантичка диференцијација сагледава у оквиру односа основног, јединог значења јм. члана паронимског пара и осталих семантичких реализација његовог буг. парњака. Такав однос значења имају следећи парови глаголских лексема: јм. (*набуѡѡам*) — нагурам, угурам / буг. (*набуѡтам*) св. в. набутвам 1. вкарвам като бутам, тикам 2. разг. намирам нешто, оставено на скрито място; јм. (*ѡровѡлим*) — пробушим / буг. (*провалѡ*) св. в. проваљам 1. пробивам надолу с удрыне, с вѡртене; продѡнвам 2. правя нешто или някой да претѡрпи провал; јм. (*улеѡгне се*) — слегне се (о земљи) / буг. (*улеѡгна се*) св.

⁵ Термин семантичка реализација узимамо у тумачењу Д. Г. Премк. Исп.: Даринка Гортан-Премк, *Полисѡмија и хомонимија у срѡскохрватском језику*, Јужнословенски филолог XL, Београд, 1984, 11–19.

в. улягам 1. за прѣст и др. слягам се, 2. прен. ставам спокоен, уравнотежен зрял, трезвен; јм. (*зарѡвим*) — сместим, ускладиштим (обично поврће или воће) у трап, утапим / буг. (*зарѡвя*) св. в. заравам 1. слагам в дупка и затрупвам от горе, 2. запълвам јама, ров и под, 3. погребвам, 4. мушвам в нешто меко или насипно, 5. прен. отрупвам, затрупвам, обикн. с пари или друго скъпо или жадувано нешто; јм. (*ѿлѡвим*) — испирам рубље / буг. (*плѡвя*) 1. плакна, отпирам, 2. промивам, прочиствам, отделям.

Полисемантичност буг. члана паронимског пара у односу на јм. члан резултат је метонимичног преноса значења⁶.

У расположивом материјалу нисмо могли констатовати очекивани подтип паронимских парова глагола са вишезначном јм. лексемом и једнозначном буг. лексемом⁷.

Тип Б: — Овај тип паронимских глагола установљен је на основу односа семантичких компонената примарних значења бугарских и јужноморавских лексема. Применом компонентне анализе семантичких структура паронимских парова утврдили смо да овај тип паронима оличава заједничка архисема, а семантичка диференцијација се сагледава у оквиру односа диференцијалних сема бугарског и јужноморавског члана паронимског пара⁸.

Овакав однос семантичких компонената имају следећи парови лексема: буг. (*кѿмам*) — права жест за съгласие или несъгласие като движа главата си отгоре надолу / јм. (*кѿмам*) — правим покрет руком са циљем да скренем некоме пажњу на своје присуство, да дозовем некога [заједничка архисема је „правити покрет неким делом тела“; диференцијалне семе су „главом / руком“, „у знак одобравања — неодобравања“ / „са циљем скретања пажње на сопствено присуство“]; буг. (*кѿмна*) — кимам един път или няколко пъти по един път в знак на нешто / јм. (*кѿмнем*) свр. од кимам [однос семантичких компонената је исти као код пара *кимам* / *кимам*]; буг. (*сдѡша се*) — спријатељавам се, сближавам се, обикн. с противообществена цел / јм. (*здѡшм се*) — зближим се, спријатељим се, сродим се с неким [заједничка је архисема „зближити се“; диференцијална сема за буг. члан је „обично да би се напакостило трећем лицу“, а за јм. члан „циљ међусобног зближавања није усмерен на треће лице“]; буг. (*накѣрма*) — кърмя дете до пълното му насищане / јм. (*накѣрим*) — нахраним крупну стоку крмом [заједничка архисема је „нахрани“; диференцијална сема за буг. члан је „дете“, а за јм. члан „стоку“]; буг. (*забѡля*) св. в. забулвам покривам главата и част от лицето с було; пребулвам / јм. (*забѡлим*) — покријем главу марамом [архисема за оба

⁶ За метонимијске процесе исп.: Милка Ивић, *О „регуларној полисемеји“ у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси*, Лексикографија и лексикологија. Зборник реферата, Београд — Нови Сад, 1982, 77–81.

⁷ За овај подтип паронимских парова именица исп.: Р. Жугић, *Типове междудезикови омонимно-паронимни двойки*.

⁸ Термине семантичка структура и архисема узимамо у тумачењу Д. Г. Премк. Исп.: Даринка Гортан-Премк, *Полисемеја и хомонимија у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог XL, Београд, 1984, 11–19 и Даринка Гортан-Премк, *О регуларности семантичког варирања*, Јужнословенски филолог XLIX, Београд, 1993, 23–28.

члана је „покрити главу нечим“; диференцијална сема у буг. члану је „велом“, а у јм. члану „марамом“; буг. (*тепам*) — поливам с гореша вода и удријам върху вълнена тъкан за да стане попхътна / јм. (*иџџам*) — ударам, бијем, тучем некога [архисема за оба члана је „ударати“; диференцијална сема за буг. члан је „по вуненој тканини“, а за јм. члан „по некоме, по бићу“]; буг. (*тупам*) — удријам за да отстраня праха / јм. (*иџиам*) — ударам ногама о подлогу [архисема за обе лексеме је „ударати“; диференцијалне семе за буг. члан су „руком“, „по предмету“, „с циљем да се с предмета одстри прашина“, а за јм. члан „ногама“, „о подлогу“; у основи оба члана паронимског пара је ономотопеја туп, туп]; буг. (*рџва се*) — внимателно изследвам, проучавам нешто; занимавам се съсредоточно с нешто / јм. (*рџвим се*) — усредсређујем претећи поглед у некога [архисема за оба члана је „усредсредити“; диференцијалне семе за буг. члан су „интелект“, „на нешто“, а за јм. члан „претећи поглед“, „у некога“]; буг. (*џабуркам се*) — пълня устата си с течност и я движа с особен шум за промиване или гаргар / јм. (*џабуркам се*) — брчкавам се, играм се по води [архисема за оба члана је „производити жуборење, клокотање течности“; диференцијалне семе за буг. члан су „гргољењем течности“, „у устима“, а за јм. члан „ударањем по води“, „било којим делом тела“].

Ти и В: — Паронимске глаголске лексеме овога типа оличава апсолутно одсуство семантичке блискости, односно потпуна семантичка диференцијација бугарског и јужноморавског члана пара. Овакав однос семантичких поља имају следећи лексички парови: буг. (*виџа*) 1. огъвам вџв форма на дџга или крџг, извивам = ср. савијати, 2. суча, усуквам = ср. усукивати, 3. збирам в едно, свџрзвам, плета = ср. плести, уплитати, 4. омотавам, навивам = ср. омотавати, навијати / јм. (*виџем*) — плачем; буг. (*гласџа се*) — приготвџам се, подготвџам се; канџа се = ср. спремати се, припремати се / јм. (*гласџим се*) — одазивам се; буг. (*џекна*) — св. в. еквам — почвам изведнџж да еча / јм. (*џекнем*) — ударим некога јако, млатнем, треснем; буг. (*запоџ*) св. в. запоџвам, съединџвам метални части с помоџа на припоџ от разтопен калаџ = ср. заваривати / јм. (*заџоџем*) — запевам; буг. (*затиџкам*) — св. в. затиџкам — започвам да тикам, да блџскам, да бутам = ср. почети гурати, погурнути, гурнути / јм. (*затиџкам*) — затуриџм, загубиџм; буг. (*заџаџнам*) 1. започвам да цапам, да пляскам, да плискам в неџо рядко или течно = ср. угаџати, 2. размазџвам, размаџвам, разцапџвам неџистотиџ по няџакџа повџрхност = ср. замазати, умазати, испрџљати / јм. (*заџаџџам*) — започнем брзо, халапџливо да гризем, да кидам храну зубима; буг. (*изпреџварџа*) св. в. изпреварџвам 1. задминаџвам при двиџение = ср. престиџи, претеџи, 2. извџршџвам неџо в повеџе, по-бџрзо или по-рано от друг = ср. престиџи у неџом послу / јм. (*исџпреџварџим*) — преџварџим виџе џуди у истом маху; буг. (*изџранџа*) св. в. изџранџвам — правџа да се поџрие с рани = ср. нанети неџоме ране, ранити некога / јм. (*изџраниџм*) — исџхраниџм, преџхраниџм; буг. (*изџранџа се*) св. в. изџранџвам се — поџривам се с рани = ср. поџрити се, преџрити се ранама / јм. (*изџраниџм се*) — исџхраниџм се, преџхраниџм се; буг. (*изџаџаџнам*) св. в. изџаџаџвам — правџа да стане мрџсен, наџаџаџвам = ср. испрџљати, умазати, замазати / јм.

(исца́йам) — халапљиво, брзо изгризем, искидам храну зубима; буг. (ли́скам) — изхвърлям наведнџ вода, течност от съд; блискам = ср. просипати од једном воду, течност из посуде, плъскати / јм. (ли́скам) — у дем. значењу од лижем; буг. (ля́гам) 1. заемам хоризонтално положение с тјалото си, за да лежа или спя = ср. лежати, 2. прен. за дреха, обувка — прилягам плътно = ср. приањати, 3. прен. за мъгла, здрач, тишина — спускам се постепено, падам = ср. спуштати се, падати (о магли, мраку и сл.) / јм. (ля́гам) — наносим некое увреде, вређам, брукам; буг. (миткам) — ходя без посока и без работа, шља се, скитам се = ср. скитати, лутати, дангубити, беспосличити / јм. (ми́йкам) — повлађујем, угађам некое; буг. (поту́ля) св. в. потульвам 1. туля изцяло; скривам = ср. прикрити, скрити, 2. премълчавам, за да не се разбере, разчуе = ср. прећутати истину / јм. (йои́цулим) — савијем, повијем; буг. (потъ́рся) св. в. потърсвам — търся еднократно или кратко време = ср. затражити, потражити / јм. (йои́търсим) — очистим земљиште од коро̀ва, траве и сл.; буг. (при́пна) св. в. припвам — започвам да припкам (тичам леко, с подскачания) = ср. почети трчати, потрчати подскакујући / јм. (при́йнем) 1. притворим, пришкринем врата, 2. приморам некога на нешто; буг. (разпе́ря) св. в. разпервам — за криле, пера, ръце и др. разтварям нашироко = ср. раширити крила, руке и сл. / јм. (распе́рем) — распорим; буг. (ро́вя) 1. копая, дълбая, правя дупки, неравности по земята, рия = ср. копати јаму, ров, 2. тършувам, бърникам, преравам = ср. претурати, претраживати, 3. прелиствам = ср. прелиставати, листати књигу, 4. прен. проявям любопитство, чепкам, човъркам = ср. показивати радозналост, знатижељу / јм. (рове́м) — плачем, ридам; буг. (сва́ря) св. в. сварвам 1. заварвам = ср. затећи, наћи, 2. успявам да свърша в определено време, навреме; успявам да се вредя на време = ср. благовремено завршити, стићи, постићи / јм. (сва́рим) — скувам; буг. (сго́дя) св. в. сгодавам — сгаждам, уреждам годеж между мъж и жена = ср. обавити веридбу између мушкарца и жене / јм. (зго́дим) — погодим нешто, урадим како треба, како одговара; буг. (сго́дя се) правя годеж = ср. верити се / јм. (зго́ди се) — догоди се, деси се; буг. (спирто́сам се) св. в. спиртосвам се 1. сковавам се, оставам на място от страх, голяма изненада и др. = ср. много се уплашити, скаменити се од страха, преплашити се, 2. напивам се с алкохол до безпаметност = ср. опити се, напiti се / јм. (иши́ршошем се) — јако омршам, смршам; буг. (ти́кам) 1. движа, карам да върви, като бутам, тласкам, натискам = ср. гурати, одгуривати, 2. мушкам, пъхам, завирам някъде = ср. утрпавати се, наметати се, 3. прен. подтиквам, насърчавам непрекъснато за дейност = ср. давати подстрек, подстицати / јм. (ти́кам) — затурам, губим; буг. (ти́кам се) 1. влизам с напирание, със сила, мушкам се, навирам се = ср. гурати се, тискати се узајамно, 2. прен. натрапвам се, вра се = ср. наметати се, утрпавати се / јм. (ти́кам се) — губим се, ишче́звам, нестajeм; буг. (тър́ся) 1. старая се да намеря, открива = ср. тражити, 2. стремя се да получа нешто, искам = ср. захтевати / јм. (и́търсим) — чистим земљиште од коро̀ва, траве и сл.; буг. (утве́рдя) св. в. утвърждавам 1. узаконявам, приемам окончателно, легализирам = ср. озаконити, потврдити, 2. затвърдявам, укрепвам, стабилизирам

(власт, позиции, убеждения и др.) = ср. учврстити, ојачати, стабилизovati (власт, позициије и сл.) / јм. (*ушврџим*) — умрем; буг. (*хџам*) — удрям, блџкам, халосвам = ср. ударати из све снаге, млатити, трескати / јм. (*џам*) — скитам, луњам, лутам; буг. (*шрџкна*) св. от шрџкам 1. исправям се изведнџ нагоре, започвам да стџра = ср. изненада се појавити, извирити, 2. прен. подавам си извџн очертанията на нешто, заставам по такџв начин = ср. одударати, реметити склад, штрчати / јм. (*шшрџкнем*) — помузем.

Семантичка анализа паронимских глаголских лексема претходног типа показује следеће: 1. бугарски члан паронимског пара је најчешће полисемантичан према свом моносемантичном јужноморавском парњаку; 2. будући да јужноморавска лексема није семантички идентична ни са једном семантичком реализацијом полисемантичне бугарске лексеми, не може се говорити о распаду полисемије јужноморавске лексеми; 3. свака од ових лексеми имала је сопствени семантички развој; 4. апсолутна семантичка диференцијација паронимских лексеми насталих префиксацијом истозначењским префиксом резултат је семантичке дивергенције основних лексеми: *зайикам* / *зайикам*, *зацайам* / *зацайам*, *изцайам* / *исцайам*, *сваря* / *сварим*; 5. формална сличност основних лексеми у паронимском пару *израња* / *израним* резултат је одсуства гласа х у јужноморавском говору (раним < храним).

Сви досад изложени лексичко-семантички подаци дају повода за завршни закључак да, на плану разматраног сегмента глаголске лексике, српски јужноморавски дијалекат испољава високу самосвојност у односу на суседни му бугарски језик.

ИЗВОРИ:

1. Марин Младенов, *Бугарско — српскохрватски речник*, Београд, 1967.
2. *Съвременен тълковен речник на българския език*, Велико Търново, 1994.
3. За лексику јужноморавског говора коришћена је лексика из сопствене збирке дијалекатске лексике (пункт околина Лебана), забележене при теренском истраживању у оквиру програма Одбора за дијалектологију САНУ.

Резюме

Радмила Жугић

ОДНО СРАВНЕНИЕ ТОЖДЕСТВЕННЫХ ИЛИ РОДСТВЕННЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ И ЮЖНОМОРАВСКОМ ГОВОРЕ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

В работе анализированы паронимические пары глагольных лексем в болгарском языке и южноморавском говоре сербского языка. Данные лексические пары подразделены на три типа в зависимости от вида отношений между значениями болгарского члена паронимической пары и его южноморавского эквивалента. Число паронимических пар с общим ядром (типы А и Б) почти совпадает с числом лексических пар, которые в семантическом отношении не проявляют никакой связи.

На основании проведенного анализа приходится к выводу, что на плане рассматриваемого сегмента глагольной лексики сербский южноморавский диалект обнаруживает большую самостоятельность в отношении к соседнему болгарскому языку.